

Nikola Stevanović
Ekonomski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

FINANSIJSKO-IZVEŠTAJNA ODGOVORNOST U KONTEKSTU EU, MEĐUNARODNOG I NOVOG DOMAĆEG REGULATORNOG OKVIRA

FINANCIAL REPORTING RESPONSIBILITIES IN THE CONTEXT OF EU, INTERNATIONAL AND NEW DOMESTIC REGULATORY FRAMEWORK

Sažetak

Finansijski izveštaji su najvažniji informacioni resurs o stanju i performansama entiteta i njihovih agregacija za sve ekonomske aktere do same vlade. Većina tih aktera su izvan izveštajnih kompanija. Korporativne računovođe i nezavisni eksterni revizori, rukovodeni svojim inspirativnim tehničkim i etičkim principima i standardima, teže za istinitim i poštenim prezentacijama u finansijskim izveštajima. Međutim, zbog rastućeg broja finansijsko-izveštajnih skandala, nastalih pretežno pod pritiskom menadžmenta ili njegove koalicije sa uticajnim eksternim stejkholderom, države su preduzele dodatne zakonske intervencije u sistemu finansijskog izveštavanja. Isto je i sa inoviranim relevantnim Direktivama EU, koje, inter alia, naglašavaju imperativne kvaliteta finansijskih izveštaja, nezavisnosti računovođa i revizora, kolektivne odgovornosti članova administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela za kompanijske finansijske izveštaje, kao i organizovanja delotvornog sistema javnog nadzora revizora i revizorskih preduzeća. Novi srpski Zakon o privrednim društvima sadrži dobar regulatorni okvir za neke od tih zahteva, ali ne i za sve. U ovom napisu smo pokušali da damo sugestije kako iskoristiti ili i dopuniti taj okvir putem zakona o računovodstvu i reviziji, kao i kompanijskih pravilnika o računovodstvu i finansijskom izveštavanju.

Ključne reči: *finansijsko izveštavanje, sveobuhvatnost i jednostavnost, visoka delotvornost, kvalitet i etičnost, izveštajni skandali, menadžment, pojačane zakonske intervencije, Direktive EU, kolektivna odgovornost, javni nadzor revizije, novi Zakon o privrednim društvima.*

Abstract

Financial statements are the most important resources of informations for all economic stakeholders upto the government. Most of them are absent from the reporting companies. Corporate accountants and independent external auditors, being guided by inspiring technical and ethical principles and standards, are expected to provide true and fair presentations in financial statements. Because of growing number of financial reporting scandals, produced mostly under pressure of management or its coalition with influential external stakeholder, the states have

undertaken additional law intervenes in financial reporting system. The same with amended relevant Directives of EU which, inter alia, stressed the imperatives of quality of financial statements, independence of accountants and auditors, collective responsibility of members of the administrative, management and supervisory bodies for financial statements, and organising of effective system of public oversight for statutory auditors and audit firms. The Serbian new Company Law contains good regulatory frame for some of those claims, but not for all of them. We tried in this article to make suggestions how to use that frame or supplement it through laws on accounting and auditing, and company's rules on accounting and financial reporting.

Key words: *financial statements, comprehensiveness and uniqueness, high effectiveness, quality and ethics, reporting scandals, management, additional regulatory intervenes, Directives of EU, collective responsibility, system of public oversight on auditing, new serbian Company law.*

Uvod

Tema napisa je dosta široka, a njen naziv neizmenjiv ako želimo da on uputi na ono što će u napisu ipak biti sadržano. Zbog toga i dopustivog obima napisa za naš časopis, autor je morao biti dosta selektivan, kako u pogledu izbora podtema, tako i u pogledu širine i dubine njihove obrade, uz apriornu molbu eventualnim čitaocima da autoru učine "oprost dugova" ako ih na taj način napravi. Tako, na primer, iz napisa nisu mogle izostati barem ključne napomene o delokrugu, odnosno sveobuhvatnosti finansijskog izveštavanja, njegovim instrumentima, odnosno setu finansijskih i pratećih upravljačkih izveštaja, kao i o njihovoj potencijalnoj efektivnosti, odnosno delotvornosti u odnosu na poslovno-finansijski ambijent i performanse i ukupni

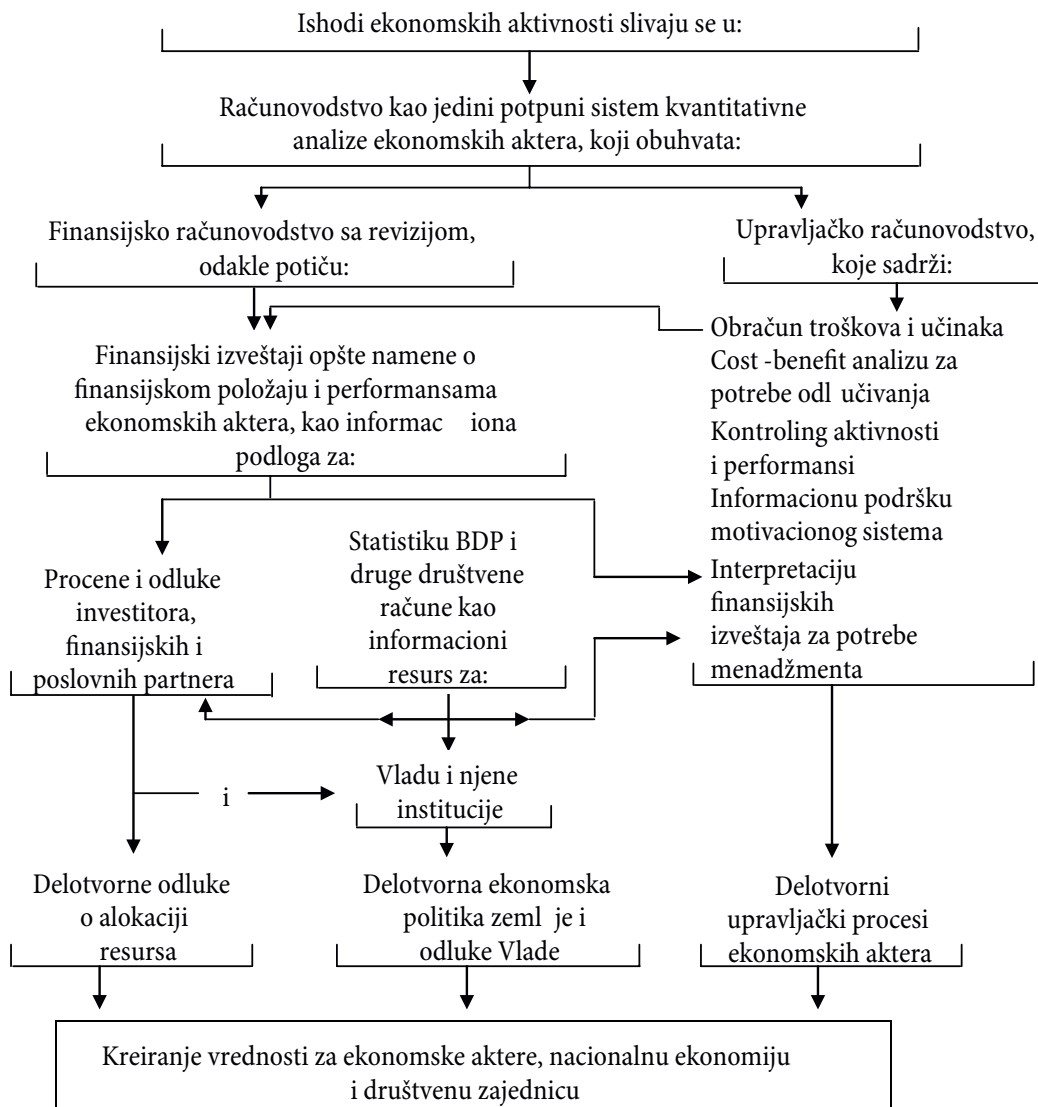
ekonomski i društveni rast i razvoj, što je sadržano u prva dva dela napisa. To je učinilo neophodnom, opet makar najkraću, priču o najbitnijim kvalitativnim zahtevima u odnosu na finansijske izveštaje i pozicioniranju njihovih eksternih korisnika, računovodstveno-revizijske profesije i menadžmenta u tom sistemu, čemu je posvećen treći deo napisa. Kada smo došli do regulatornih aspekata sistema finansijskog izveštavanja, u četvrtom delu napisa, morali smo se ograničiti samo na državnu regulativu, iz međunarodnog okruženja prevashodno na relevantne Direktive EU posvećene finansijskom izveštavanju privrednih društava, shodno tome na domaćem terenu samo na novi Zakon o privrednim društvima, na oba terena samo na akcionarska privredna društva kao najvažniji deo poslovne zajednice i, u svemu tome, s fokusom na kolektivnu odgovor-

nost administrativnih, menadžerskih i nadzornih tela za kompanijske finansijske izveštaje, a s ciljem da putem sužavanja predmeta posmatranja budemo u neophodnoj meri dorečeni u izlaganjima barem o najkrupnijim regulatornim inovacijama.

Delokrug finansijskog izveštavanja

Eksterno finansijsko izveštavanje, kao obaveza svih ekonomskih i drugih aktera s novčanim ishodima njihovih aktivnosti, oslonjeno je na računovodstvo iz čije obuhvatnosti izvlači svoj delokrug, svoju integralnost. Taj ne baš jednostavan sistem odnosa može biti sažeto predstavljen na sledeći način (pogledati Prikaz 1: Sistem informacionog obuhvatanja i usmeravanja ekonomskih aktivnosti):

Prikaz 1 – Sistem informacionog obuhvatanja i usmeravanja ekonomskih aktivnosti

Ako se pažljivo pogleda prethodna slika onda postoje sasvim jasno zašto smo već na početku slike rekli da je računovodstvo jedini potpuni sistem brojčane analize ekonomskih aktera širom sveta. Dve su bitne prednosti sadržane u tome: *potpunost obuhvata i brojčano izražavanje*. Ako je prva prednost lako pojmljiva iz same slike, onda nas do punog razumevanja značaja brojčanog izražavanja može najbolje dovesti sledeća misao: "Jezik brojeva stoji onako isto prema jeziku reči kao jezik reči prema jeziku interjekcija (uzvika – N.S.). Broj je najviši stupanj jezika ljudskog, najviši stupanj moći i tačnosti izraza duha ljudskog; najviši stupanj razuma i naučnosti jeste izraz brojevima. Dvesti neku oblast odnosa, stanja, pojava i stvari do izraza ciframa, znači dići tu oblast do stupnja naučnosti. Dalje od brojeva jezik naučnosti ne može ići."¹ Šta dodati tome? Možda samo to da je brojčano izražavanje u računovodstvu, u krajnjoj instanci uvek, vrednosnog (finansijskog) karaktera, odnosno mereno i iskazano u odgovarajućoj novčanoj jedinici i na taj način svedeno na zajednički imenitelj podoban za sve vrste računskih operacija, neposredno uporediv s ciljnim ekonomskim performansama i prevodiv u bilo koju drugu novčanu jedinicu, što mu daje karakter najvažnijeg poslovnog jezika.

Kada sve to imamo u vidu, onda nije nikakvo iznenađenje što su u zemljama razvijenog poslovanja i napredne računovodstvene kulture "... brojna istraživanja u kojima je od korisnika informacija za potrebe odlučivanja zahtevano da po značaju rangiraju računovodstvene informacije u odnosu na druge informacione resurse ... pokazala da korisnici postavljaju računovodstvene informacije na više mesto od drugih vidova informacija,"² ili što je, slično tome, jedno drugo veliko i autoritativno empiričko istraživanje potvrdilo da "... u stvarnosti istraživanja među menadžerima rangiraju računovodstvo kao

najvažniji kurs za buduće menadžere"³, ili što su i brojna druga istraživanja završavala takvim rezultatima. Bilo bi od velike koristi da su takvi pristupi kod nas zastupljeni u mnogo većoj meri nego što stvarno jesu.

Pogledajmo još jednom prethodno datu sliku 1. Upravljačko računovodstvo ćemo, uprkos njegovog velikog značaja, ostaviti po strani, a pažnju usmeriti na eksterne finansijske izveštaje opšte namene kao produkte finansijskog računovodstva, koje takođe ima odliku potpunog sistema brojčane analize i izveštavanja o stanju i performansama ekonomskih aktera. Na ovom mestu samo jedna opšta konstatacija: eksterni finansijski izveštaji su bitan činilac u procesu kreiranja vrednosti za ekonomske aktere, nacionalnu ekonomiju i ukupnu društvenu zajednicu (a) kanalom neposrednog korišćenja od strane vlasničkih, finansijskih, poslovnih i drugih stejkholdera i (b) kanalom statistike BDP i drugih društvenih računa i vlade kao aktera u kreiranju uslova i ostvarivanju ekonomskog rasta i razvoja zemlje, služeći se u tome i finansijskim izveštajima ekonomskih aktera od javnog interesa. Detaljnije o tome kroz priču o efektivnosti (delotvornosti) finansijskih izveštaja.

Efektivnost finansijskih izveštaja

Imamo u vidu *potencijalnu efektivnost (delotvornost) finansijskih izveštaja* i, ostajući na terenu obveznika primene punih Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MSFI), odnosno Međunarodnih računovodstvenih standarda (MRS), potpuni set finansijskih izveštaja, koji uključuje:

- (a) izveštaj o finansijskom položaju na kraju perioda;
- (b) izveštaj o ukupnom rezultatu za period;
- (c) izveštaj o promenama na kapitalu za period;
- (d) izveštaj o tokovima gotovine za period;
- (e) napomene, koje sadrže pregled značajnih računovodstvenih politika i druga informaciona objašnjenja; i
- (f) izveštaj o finansijskom položaju na početku najranijeg uporednog perioda kada entitet primenjuje računovodstvenu politiku retroaktivno ili

1 Božidar Knežević, Misli, SKZ Novi Sad – Beograd, 1972., str. 319. To je onaj značajni srpski filozof, istoričar i književnik čiji su radovi prevedeni na najvažnije svetske jezike i kome je od strane najvećeg elektronskog medija kod nas, u jednom veoma ozbiljnom naučnom, reklo bi se društveno-pokajničkom, serijalu pod nazivom "Zaboravljeni umovi", posvećena prva epizoda. Neka ova napomena bude i opomena svima nama koji smo skloni zaboravljanju i potcenjivanju svojih vrednosti.

2 P.Atrill-E.Mclaney, Management Accounting, Third Edition, FT Prentice – Hall, Pearson Education Ltd., London 2002., p. 4.

3 C. Horngren – G. Sundem – W. Stratton, Introduction to Management Accounting, Tenth edition, Prentice – Hall International Inc., NJ, 1996, p. 4

vrši retrospektivno preuređenje stavki u svojim finansijskim izveštajima, ili kada vrši reklasifikovanje stavki u finansijskim izveštajima.”⁴

Zaista, već na prvi pogled, moćan finansijsko-izveštajni instrumentarijum s potencijalom i obavezom da pokrije sve što čini poslovno-finansijski život ekonomskih i svih drugih aktera u zemlji. Moć tog instrumentarijuma postaje još veća ako je praćen kompetentnim, smislenim i objektivnim izveštajem o poslovanju, odnosno direktorskim izveštajem, sa pregledom i ocenama finansijskog položaja i performansi, opisom glavnih rizika i neizvesnosti, razvojnim ciljevima i strategijama kompanije i srodnim ocenama i predviđanjima menadžmenta, kako to zahteva i Četvrta direktiva EU, kao sastavni deo EU regulatornog okvira kome treba da se prilagodimo.⁵

Imajući sve to u vidu, u svetu naprednije upravljačke, administrativne i računovodstvene kulture, opšte prihvaćeno je da dobro uređen sistem finansijskog izveštavanja odlučujuće ili uveliko doprinosi:

- neophodnom razvoju poverenja u finansijsko izveštavanje o stanju i performansama ekonomskih aktera i njihovih skupina do nivoa nacionalne ekonomije, kao jednog od najvažnijih delova ukupnog sistema informisanja u zemlji;
- svođenju na podnošljivu meru informacione asimetrije između internih korisnika (istovremeno i kreatora) finansijskih izveštaja i eksternih korisnika tih izveštaja;
- rastu sklonosti ka investiranju i štednji (ponudi kapitala i novca) i tako razvoju tržišta kapitala i novca;
- razvoju (investicionih i drugih) fondova i osiguranja kao vrlo važnih sektora;
- prilivu stranih direktnih i portfolio investicija;
- ohrabrenju eksternog rasta uspešnih kompanija, banaka itd. putem merdžera i akvizicija;

- kreiranju pouzdanih informacionih podloga za koncipiranje makroekonomskih politika, planova i odluka države, kao i za društveno dogovaranje od značaja za socijalno održiv privredni rast i razvoj;
- informacionoj utemeljenosti regulatornih, kontrolnih i sankcijskih aktivnosti države i njenih institucija, centralne banke, komisije za hartije od vrednosti i sl., u područjima kao što su cene u javnom profitnom sektoru, očuvanje tržišne konkurencije, transparentno funkcionisanje tržišta kapitala i novca, operacije privatizacija i stečaja, preuzimanje društava, suzbijanje “sive ekonomije”, korupcije i poslovno-finansijskog kriminala itd.

Loše finansijsko izveštavanje može proizvesti samo kontraefekte, odnosno, umesto navedenih pozitivnih doprinosa, imati negativne posledice po sve što smo prethodno naveli. Zato sistem finansijskog izveštavanja zaslužuje najveću pažnju svih stejkholdera u svim fazama ekonomskog i društvenog razvoja svake zemlje, kao i na međunarodnom planu.

Imperativ kvalitetnog finansijskog izveštavanja i pravilnog pozicioniranja učesnika u tome

S obzirom na njegovu osvedočenu sveobuhvatnost i visoku informacionu delotvornost *finansijsko izveštavanje je pod strogim kvalitativnim zahtevima*, odnosno pretpostavkama za ispunjenje samo njemu imanentnih informacionih očekivanja korisnika finansijskih izveštaja. To su prolaznost na testu “korist > troškovi”, razumljivost, relevantnost (uticajnost) za odluke u pitanju (predvidna i kontrolna vrednost i pravovremenost), pouzdanost (proverljivost, neutralnost i verno predstavljanje) i uporedivost (uključiv i konzistentnost).⁶ Kako je izveštaj o poslovanju (direktorski izveštaj, odnosno upravljački komentar) prateći dokument uz finansijske izveštaje na koje se nužno oslanja, nije nikakvo iznenađenje zahtev da: “Informacije u upravljačkom komentaru treba da poseduju osnovne kvalitativne

4 International Accounting Standard 1 Presentation of Financial Statements, With amendments issued up to 31 December 2010, IASC Foundation, London, 2011, par. 10. U ovom delu identičan je i poslednji prevod na srpski jezik, IAS 1 Prezentacija finansijskih izveštaja, sa amandmanima objavljenim do 30. novembra 2008. godine. Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2010., što je ozvaničeno za službenu upotrebu objavljivanjem, takođe sa zakašnjenjem, u “Službenom glasniku RS”, br. 77/2010, uz ispravke u broju 95/2010.

5 Fourth Council Directive, 25 July 1978, with later amendments, article 46.

6 Za detaljniji uvid u ove bitne zahteve pogledati, pre svega, FASB Concepts Statement No. 2, Qualitative Characteristics of Accounting Information, kao i IASB, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, 2001. Ovaj poslednji izvor je dostupan i na srpskom jeziku kao Okvir za sastavljanje i prezentaciju finansijskih izveštaja, u izdanju Saveza računovođa i revizora Srbije, Beograd 2009, prva knjiga, str. 65-91.

karakteristike *relevantnost i vernog predstavljanja*. Informacije u menadžerskom komentaru treba i da uvećaju pospešujuće kvalitativne karakteristike uporedivosti, proverljivosti, pravovremenosti i razumljivosti.”⁷

Opšte načelo istinitog i poštenog, odnosno objektivnog izveštavanja o finansijskom položaju uspehu, promena na kapitalu i tokovima gotovine za potrebe informaciono utemeljenog donošenja ekonomskih odluka od strane širokog kruga korisnika finansijskih izveštaja, kao i za potrebe vrednovanja aktivnosti i odgovornosti menadžmenta u rukovanju poverenim mu resursima na upravljanje, *mogu da ostvare samo finansijski i prateći izveštaji koji poseduju sve navedene kvalitativne karakteristike*. Naravno kao izbalansiran set karakteristika, s obzirom da maksimalizacija nekih od njih može ići nauštrb nekih drugih.

Iz dosadašnjih izlaganja mogu se izvući *dva nesporna zaključka*, i to:

- *da je finansijsko izveštavanje*, po svom sadržaju i po instrumentima kojima se služi, *izuzetno važan i uticajan poslovno-finansijski, ekonomski i društveni fenomen*; i
- *da su finansijski izveštaji pojava od prvorazrednog javnog interesa* i otuda nužno *pod rigoroznim kvalitativnim zahtevima*.

No u vezi s tim potrebno je na ovom mestu, makar u najkraćim potezima, odgovoriti na jedno nimalo jednostavno pitanje: *ko je ko u tom procesu?*

Ostavljajući za sledeći deo ovog napisa državnu regulatornu ulogu, ovde *treba pozicionirati tri grupe aktera u finansijskom izveštavanju*. To su:

- korisnici finansijskih izveštaja,
- računovodstvena profesija i
- menadžment izveštajnih entiteta (pravnih lica).

Kada se pomenu *korisnici finansijskih izveštaja*, onda se uobičajeno misli na eksterne korisnike, kao što su postojeći i potencijalni investitori uključiv i pretendante na merdzere i akvizije izveštajnih entiteta, kreditori, poslovni partneri (dobavljači i kupci), zaposleni i njihovi sindikati, privredna udruženja, vlada i druge državne institucije i ukupna javnost. Uprkos prirodnih razlika između njih u pogledu posebnih informacionih interesa, *može se*

reći da im je zajedničko očekivanje da u finansijskim izveštajima nađu razumljive, relevantne, pouzdane, verne, pravovremene i uporedive informacije o rentabilitetu, solventnosti, likvidnosti i efikasnosti upravljanja sredstvima u izveštajnom entitetu, *s ciljem predviđanja njegovih budućih*, pre svega dobitnih i gotovinskih, ali i ukupnih finansijsko-strukturnih *performansi, i donošenja, neretko po njih i sudbonosnih odluka o svom angažovanju u odnosnom izveštajnom entitetu*. Upravo u tom zajedničkom informacionom imenitelju leži smisao naziva finansijskih izveštaja opšte namene, kao i elemenata koje njihov potpuni set uključuje i načina vrednovanja i iskazivanja pozicija u njima. *Eksternim korisnicima je zajedničko i to što su oni*, opet uprkos nejednakosti pozicije u tom pogledu,⁸ *odsutni akteri u odnosu na sam proces pripreme i emitovanja finansijskih izveštaja, te otuda potrebe zaštite njihovih informacionih interesa*. Oba navedena zajednička obeležja pozicije eksternih korisnika finansijskih izveštaja su izvori vrlo ozbiljnih izazova za računovodstvenu profesiju; ona je jedino stručno nadležna i odgovorna da to obezbedi.

Računovodstvena profesija u užem smislu, odnosno stavljena u kontekst eksternog finansijskog izveštavanja opšte namene i interni upravljačko-informacioni kontekst, uključuje:

- korporativne finansijske računovođe,
- interne revizore
- eksterne nezavisne revizore,
- upravljačke računovođe i
- njihove posebne ili zajedničke (zavisno od zemlje) asocijacije.⁹

Da bi obezbedila kvalitetno finansijsko izveštava-

⁷ IASB, Management Commentary: A Framework for Presentation, IFRS Practice Statement, IFRS Foundation 2010., par. 20.

⁸ Poslovno-finansijski interes je, po pravilu, udaljeniji od ukupnog stanja i uspeha entiteta pa tako i finansijsko-izveštajni fokus uži kod poslovnih partnera nego kod kreditora, među ovima kod kratkoročnih nego kod dugoročnih, kod ovih poslednjih nego kod vlasnika (investitora, akcionara), s tim što ni investitorska grupa u tom pogledu nije sasvim homogena (vlasnici običnih i prioritarnih akcija, većinski i manjinski akcionari, koncentrisano i disperzovano vlasništvo i sl.). Idući odozdo prema gore poslovno-finansijski interesi i rizici su širi i dublji pa tako isto i informacioni fokus. Čini nam se da je srazmerno tome i moć neposrednog i posrednog uticaja na kvalitet finansijskog izveštavanja.

⁹ U jednom širem kontekstu treba imati na umu i ovlašćene finansijske analitičare, ovlašćene procenitelje, poreske savetnike i sl. Pri tom posebna uloga pripada akademskoj zajednici (univerziteti, fakulteti i visoke škole) koja je tu da u pogledu obrazovanja bude primarni edukator, a u okviru svoje naučno-istraživačke aktivnosti, da ne samo stalno opominje, već i da kreira razvojne puteve profesije.

nje opšte namene, adresovano prevashodno na pomenute eksterne korisnike finansijskih izveštaja, i zadovoljila potrebu zaštite informacionih interesa eksternih korisnika, računovodstvena profesija mora da raspolaze profesionalnom nezavisnošću, možda pre svega u odnosu na menadžment. Ovo naravno u okviru načelnih ili nešto određenijih (zavisno od stila nacionalnog zakonodavstva), ali za ulogu i razvoj profesije otvorenih zakonskih rešenja. To je tradicija u zemljama razvijene finansijsko-izveštajne kulture. Kod nas bi mnogi rekli "uprkos toj nezavisnosti", a za normalne prilike ispravno je reći "upravo zbog te nezavisnosti", računovodstvena profesija je mogla da postavi i afirmiše kao opšte važeće prethodno navedene kvalitativne standarde za finansijske izveštaje kao svoj profesionalni proizvod i upravljački produkt menadžmenta. I ne samo to, već je uspela, svakako zahvaljujući svojoj unutrašnjoj institucionalnoj opremljenosti, da formuliše, afirmiše i uglavnom uspešno primenjuje odgovarajuće etičke kodekse po granama svog članstva, koji su međusobno u krajnjoj liniji kompatibilni i, dodali bismo, uzorni za druge aktere u finansijskom izveštavanju.

Mada bi bila od koristi, za jednu širu priču o računovodstvenoj etici u ovom napisu nema prostora.¹⁰ Međutim, u cilju makar krajnje sažetog pozicioniranja računovodstvene profesije u odnosu na etičke aspekte finansijskog izveštavanja, navešćemo barem jedan set osnovnih principa na kojima se kodeksi profesionalne etike zasniavaju. Namerno ćemo to učiniti na bazi Standarda etičkog ponašanja za praktičare upravljačkog računovodstva i finansijski menadžment, Instituta upravljačkih računovođa SAD.¹¹ Ovo zato što su upravljačke računovođe najviše usmerene interno prema menadžmentu i što pomenuti dokument, pod obaveze koje iz njega proističu pod-

vodi i tako važan deo menadžmenta kao što je finansijski menadžment, sa šansom da to posluži i kao putokaz za ostale delove i generalni menadžment. Taj dokument postavlja sledećih pet osnovnih načela za standarde etičkog ponašanja:

- *kompetentnost* (s visokim zahtevima održanja profesionalne sposobnosti, pridržavanja obavezujuće regulative i standarda i potpunog i razumljivog izveštavanja na bazi relevantnih i pouzdanih informacija);
- *poverljivost* (u smislu uzdržavanja i sprečavanja obojavanja i korišćenja poverljivih informacija u svrhe neetičkog i ilegalnog ostvarivanja prednosti);
- *integritet* (kao skup brojnih moralnih i srodnih zahteva usredsređenih na očuvanje kredibiliteta profesije);
- *objektivnost*;
- *rešavanje etičkih sukoba* (s nizom zahteva pažljivog rešavanja osetljivih i ne baš retkih etičkih sporova sa nadležnima sve do napuštanja posla ako se ne pronade etički korektno rešenje za važnije konflikte). Poštovanje ovih načela i na njima zasnovanih etičkih standarda je pod dosta čvrstim nadzorom odgovarajućih tela pripadajućih asocijacija (upravljačkih računovođa i finansijskih menadžera).

Menadžment ima značenje i upravljačkog procesa i upravljačke institucije finansijsko-izveštajnog entiteta. Ovde nas prevashodno zanima menadžment kao institucija. U većim entitetima (organizacijama) tu instituciju čine vrhovni (strategijski), srednji (taktički) i niži (operativni) menadžment ili, jednostavnije, strategijski i operativni menadžment. U kontekstu naše priče o finansijskom izveštavanju posebno nas interesuje vrhovni menadžment entiteta (organizacije, pravnog lica), odnosno njegovo mesto i uloga u tom procesu.¹² Ako drukčije ne naglasimo, po pravilu ćemo njega imati u vidu kada budemo koristili izraz menadžment ili menadžment entiteta (pravnog lica).

10 Zainteresovani za tu lepu i poučnu priču mogu pogledati napis D. Malinića, koji upravo sledi u ovom broju našeg časopisa.

11 IMA, Standards of Ethical Conduct for Practitioners of Management Accounting and Financial Management, Management Accounting, July 1997. Za detaljnije upoznavanje sa ovim značajnim standardima pogledati ovaj originalni dokument ili, makar, N. Stevanović, D. Malinić, V. Milićević, Upravljačko računovodstvo, peto izdanje, Ekonomski fakultet Beograd, 2007., str. 52-57. Dodajmo samo napomenu da to što važi za sertifikovane upravljačke računovođe udružene u Institut upravljačkih računovođa (IMA) SAD, takoreći je identično za ovlašćene upravljačke računovođe u Engleskoj (CIMA - The Chartered Institute of Management Accountants), ovlašćene upravljačke računovođe u Kanadi (SMAC - Society of Management Accountants of Canada) itd.

12 To ne znači da u vezi s ovim nisu od značaja i drugi aspekti menadžmenta, već samo da ovde, s obzirom na karakter ovog napisa, nema prostora i za njihovo razmatranje. Zato, u cilju potpunijeg sagledavanja pozicije, strukture, nadležnosti i odgovornosti menadžmenta, pogledati, na primer, T. Bateman - C. Zeithalm, Management: Function and Strategy, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois, 1990, esp. pp. 3-37., R. Anthony - D. Young, Management Control, Seventh edition, McGraw-Hill Companies, New York, 2003., pp. 2-22., D. Đurićin - S. Janošević - Đ. Kalićanin, Menadžment i strategija, peto prerađeno i dopunjeno izdanje, CID - Ekonomski fakultet Beograd, 2010., posebno str. 1-60.

Menadžment akcionarskog društva se u pogledu finansijskog izveštavanja i uopšte nalazi u jednoj specifičnoj, reklo bi se vrlo delikatnoj poziciji. Uz velika ovlašćenja tu poziciju prati i visok stepen odgovornosti, na kojoj ovde, u skladu s pitanjima koja su predmet razmatranja, moramo da insistiramo. *Kao interni stejkholder menadžment je nosilac upravljačke nadležnosti i odgovornosti istinitog i poštenog, odnosno objektivnog finansijskog izveštavanja o stanju i uspehu izveštajnog entiteta.* On tu svoju ulogu ostvaruje u nimalo jednostavnoj interesnoj arhitekturi. Na strani eksterne interesne arhitekture stoje informacione potrebe i želje (tesno povezane s finansijskim interesima) investitora, kreditora, poslovnih partnera, državnih organa i ukupne javnosti, koje nisu u svemu istovetne, kao i nezavisne revizije sa očekivanom ulogom nepristrasnog izveštajnog medijatora. Na planu interne arhitekture izveštajnog entiteta nalaze se operativni menadžment, zaposleni, korporativne računovođe i interni revizori, dakle opet dovoljno složena grupa interesa. U pravno složenom entitetu, uobičajeno zvanom grupom povezanih entiteta (pravnih lica), na sceni su ne uvek isti i uz to instrumentalizovanju podložni finansijsko-izveštajni interesi. *Etičko ponašanje menadžmenta podrazumeva da on u oblikovanju i emitovanju finansijskih izveštaja nastoji da čini dobro za druge, i to podjednako za sve.* Međutim, čak i da je sklon altruizmu, na tom putu može neretko naići na prepreku koja se zove informacioni interesi dominantne grupe korisnika finansijskih izveštaja. Još kad se tome dodaju lični motivi menadžmenta kao što su, na primer, bonusi (upravljačke tantijeme), želja za moć, samoveličanje i sl., *onda se na finansijsko-izveštajni altruizam menadžmenta teško može računati.* Pa ipak ne može se reći da nije rasprostranjena svest o tome da poverenje investicione, poslovne, finansijske i ukupne zajednice u kompaniju i njen menadžment, kao možda najvažnija etička vrednost, značajno pomaže u procesu kreiranja vrednosti za firmu,¹³ a ono se u značajnoj meri stiče kvalitetnim

finansijskim izveštavanjem. Zato brojne kompanije sastavljaju svoje etičke kodekse¹⁴ koji, kada su dobro strukturirani, impliciraju i profesionalna računovodstveno-revizijska etička načela i primenu.

Regulatorna komponenta finansijskog izveštavanja

Novija regulatorna zbivanja u EU i međunarodnom okruženju

Videli smo koliko je velika i kako složena upravljačka nadležnost i odgovornost menadžmenta u finansijskom izveštavanju. Poenta je na odgovornosti. Zato i vidimo puno smisla u starijem dobrom nazivu: polaganje računa o stanju i uspehu kompanije od strane njene uprave. Jer, s tim nazivom obaveza izbija u prvi plan, što je dobro s obzirom na ljudsku sklonost veličanja svojih prava nauštrb obaveza. Polazeći od toga, a imajući u vidu ogromnu potencijalnu delotvornost finansijskih izveštaja, nesumnjivo poziciono prvenstvo menadžmenta u njihovom kreiranju i iz toga proističuću mogućnost postavljanja svojih, samosvojnih ili od dominantnog korisnika nametnutih, finansijsko-izveštajnih interesa javnom interesu istinitog i poštenog finansijskog izveštavanja, - *finansijsko-izveštavanje je isuviše ozbiljna stvar da bi smelo biti prepušteno samo volji menadžmenta ili bilo kog drugog korisnika bez prethodnih javnih preskripcija. U tome je uloga regulatorne komponente finansijskog izveštavanja, kako profesionalne (koja je prethodno bila nužno više puta isticana), tako i državne koju ćemo sada nešto više fokusirati s obzirom na njenu ulogu da ne samo neposredno u mogućoj meri reguliše materiju finansijskog izveštavanja, već i da omogućući i podrži razvoj odgovarajućih profesionalnih institucija i kreira snažne institucije javnog nadzora kvaliteta finansijskog izveštavanja i postupanja institucija uključenih u taj sistem.*

Privredno-finansijska istorija nas je više puta podučavala, odnosno opominjala da *finansijsko izveštavanje može proizvesti ili podupreti nepovoljne, često dramatične*

13 O tome se dosta piše, čini nam se prilično po uzoru na već pomalo klasična dela, kao što su N. Bowie - E. Freeman, *Ethics and Agency Theory: An Introduction*, Oxford University Press, New York, 1992 i F. Fukuyama, *Thrust: The Social Virtues and Creation of Prosperity*, The Free Press, New York, 1995, čemu možemo dodati i brojne priloge iz knjige B. Schwartz, Ed., *Research on Accounting Ethics*, Jai Press Inc., Stanford, Connecticut, 2000.

14 Čitaocu koji želi jedno kratko i efektno upoznavanje s pristupom upravljanju kompanijskom etikom i izradi etičkog kodeksa možemo preporučiti McNamara, C., *Complete Guide to Ethics Management: An Ethics Toolkit for Managers*, <http://managementhelp.org/ethics/ethxgde.htm>

dogadaje se ekonomskim akterima, na tržištima kapitala i novca, u nacionalnoj ekonomiji kao celini pa i šire. Ono nije nimalo nevino u brojnim poznatim bankrotima dojučerašnjih pojava primera za ugled po finansijskom položaju i uspehu (rentabilitetu), u veštačkim privrednim bumovima i posledničnim recesijama, krizama ili čak i dubokim depresijama. *To stoji u najtešnjoj vezi sa kvalitetom finansijskog izveštavanja.* Naime, od istinitog i poštenog finansijskog izveštavanja se očekuje da informacije u finansijskim izveštajima krase barem sledeće najvažnije vrline: razumljivost za korisnike, relevantnost za odluke koje donose, pouzdanost u smislu da se korisnici mogu na njih osloniti, verno predstavljanje stanja i performansi kao pretpostavka pouzdanosti, opreznost u odmeravanju i iskazivanju u uslovima neizvesnosti, potpunost i uporedivost u vremenu i prostoru (između poslovno-finansijskih entiteta). *Problem, s malopre navedenim efektima nastaje kada se tako bitni eksterni korisnici finansijskih izveštaja,* kao što su investitori, kreditori, poslovni partneri, nacionalna statistika, vlada i njene institucije, sindikati sa zaposlenima pa i ukupna javnost u zemlji, kao odsutni stejkholderi, *u donošenju odluka oslone na finansijske izveštaje verujući u njihove pomenute vrline, a ovi budu izmanipulisani od strane neodgovornog menadžmenta, njegovog računovođe i ponekad (kod nas ne baš retko) uz pomoć tzv. nezavisnog revizora,* kao jedino prisutnih stejkholdera, odnosno producenta finansijskih izveštaja vođenih svojim partikularističkim interesima.¹⁵

Upravo u toj informacionoj asimetriji između menadžmenta kao prisutnog kreatora finansijskih izveštaja i odsutne većine njihovih korisnika nalazi se *raison d'etre* državne regulatorne komponente sistema finansijskog izveštavanja. Sasvim uopšteno, *dugo su izgrađivana dva stila u tome. Anglo-saksonski* sa osnovnim finansijsko-izveštajnim

zahtevima u kompanijskim zakonima i snažnom samoregulatornom ulogom moćne i dobro organizovane računovodstvene (uključiv i revizijske) profesije. Istina, ipak pod jakim uticajem državnih institucija u vidu komisija za hartije od vrednosti kao regulatora tržišta kapitala i, shodno tome, važnih stejkholdera u sistemu finansijskog izveštavanja, poduprtih još i aktivnostima Međunarodne organizacije komisija za hartije od vrednosti (IOSCO). *Kontinentalno-evropski stil* razlikovao se uglavnom po tome što je, uz uvažavanje profesionalnih institucija, veću ulogu u uređivanju sistema finansijskog izveštavanja imalo kompanijsko ili i posebno računovodstveno zakonodavstvo, sa uporedivom pozicijom nacionalnih regulatornih tela za hartije od vrednosti, odnosno tržišta kapitala.

Oba stila važila su za uzorne sisteme finansijskog izveštavanja. Pojava i razvoj Međunarodnih računovodstvenih standarda doneli su sa sobom ne samo pretpostavke za neophodnu međunarodnu uporedivost, već i za unapređenje kvaliteta finansijskog izveštavanja. *Pa ipak, devedesetih godina prošlog i početkom ovog veka,* naročito u SAD, *došlo je do svojevrstne plime finansijsko-izveštajnih skandala sa pogubnim posledicama.* Zajednički uzrok za to je nedostatak kontrole, odnosno javnog nadzora kvaliteta finansijskog izveštavanja. U SAD se reagovalo donošenjem čuvenog Zakona¹⁶ čiji su glavni doprinosi (a) uređenje osnivanja Nadzornog odbora za računovodstvo javnih kompanija i njegovih visokih nadzornih, regulatornih, inspeksijskih i disciplinskih nadležnosti u odnosu na revizorske firme koje se bave revizijom javnih kompanija i (b) uređenje nezavisnosti revizora, korporativnog upravljanja i jačanja finansijskog obelodanjivanja. U EU se reagovalo amandmanima u odgovarajućim Direktivama EU¹⁷ i pratećim propisima sa sličnim ciljevima, odnosno rigoroznijim regulatornim okvirom finansijskog izveštavanja. *Dakle, u poslednje vreme, na terenu oba pomenuta globalna računovodstva*

¹⁵ U ovom pasusu našeg napisa pokušali smo da, na krajnje sažet način, samo ukažemo na ozbiljan problem ogrešenja o kvalitativne pretpostavke urednog finansijskog izveštavanja i nepovoljne, često kobne posledice takvog odnosa. U nedostatku prostora za detaljniju priču o tome u ovom napisu, upućujemo na tekst N. Stevanović - D. Malinić, Tajne bilansa: menadžerski pristup, Ekonomika preduzeća, specijalni broj, mart-april 2009., i tamo navedenu literaturu. Uz rizik da budemo nepravični prema drugima, možda treba posebno pomenuti White, G., Sondi, A., Fried, D., The Analysis and Use of Financial Statements, Third Edition, J. Wiley and Sons, Inc., 2003., zatim Ketz, E., Hidden Financial Risk, John Wiley and Sons, Inc 2003. i Grant, M.R.-Visconti, M., The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals, Long Range Planning 39, 2006.

¹⁶ Public Company Accounting Reform and Investor Protection Act of 2002, po kome je, između ostalog, i osnovan Public Company Accounting Oversight Board, kao visoko telo za javni nadzor kvaliteta revizije (implicite i računovodstva) kompanija čijim se hartijama od vrednosti javno trguje.

¹⁷ Mislimo pre svega na amandmane u Fourth Council Directive of 25 July 1978 on the annual accounts of certain types of companies, Seventh Council Directive of 13 June 1983 on consolidated accounts i Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts (tzv. Osmo direktiva).

vodstvena uzora, na sceni je stezanje regulatornog obruča oko menadžmenta, korporativnih računovođa i nezavisnih revizora, sa pratećim osnivanjem novih i snaženjem postojećih institucija sistema finansijskog izveštavanja.

Novija domaća regulatorna zbivanja i njihove posledice

Kod nas se u poslednjih desetak godina odigravao obrnut proces. *Zakonom o računovodstvu iz 1996. godine,*¹⁸ prćenim odgovarajućim podzakonskim aktima, *bili smo se maltene izjednačili sa finansijsko-izveštajnim zahtevima iz pomenutih Direktiva EU, uključiv i MRS koji tim Direktivama nisu protivurečili.* Početni entuzijazam profesije sa prijemom našeg Saveza računovođa u punopravno članstvo Međunarodne federacije računovođa (IFAC-a) bio je svojevrsni "vetar u leđa" tom Zakonu. *I danas se često čuju ocene da je njegova primena donela značajne pozitivne efekte u kvalitetu finansijskog izveštavanja. No valja priznati da je iz njega još uvek stajala moćna kontrola finansijskih izveštaja iz bivše SDK, a kasnije ZOP-a.* Međutim, *novim Zakonom o računovodstvu iz 2002. godine*¹⁹ *obavezali smo sve izveštajne subjekte na potpunu primenu MRS, za banke, osiguravajuća društva i druge finansijske organizacije počev sa 2003. godinom, a za privredna društva i zadruga počev sa 2004. godinom. Bilo je to nepotrebno istrčavanje države ispred EU, koja je tek tada donela svoj Propis o usvajanju i primeni MRS,*²⁰ *prema kome preduzeća čije se hartije od vrednosti na dan bilansa kotiraju na berzi zemlje članice, sastavljaju, podnose i objavljuju konsolidovane finansijske izveštaje grupe primenjujući MRS, uz mogućnost da zemlje članice dozvole ili zahtevaju primenu istih i na pojedinačne finansijske izveštaje preduzeća u krugu konsolidovanja pa i na konsolidovane i pojedinačne finansijske izveštaje preduzeća čije se HOV ne kotiraju na berzi, s tim što su tu mogućnost iskoristile samo retke zemlje članice EU. Pa i to samo za MRS koji su, saglasno navedenom Propisu, prošli kroz ne baš jednostavnu i blagu proceduru prihvatanja od strane Komisije*

*EU, uz prethodnu stručnu pomoć odgovarajućih višestepeno ustrojenih institucija.*²¹ *A mi istrčismo ispred svih u EU iako s nepripremljenom profesijom i još više državom. Na sve to ubrzo je došlo i do ukidanja kontrole finansijskih izveštaja od strane SDK, upustivši se u iluziju da će ozakonjena revizija, sa krajnje oskudnim kadrovskim kapacitetima, i poreska kontrola, takođe kadrovski vrlo sužena u uslovima distanciranja poreskog bilansa od poslovnog bilansa (finansijskih izveštaja opšte namene), moći da popune novostvoreni ogroman kontrolni vakum, što se naravno nije moglo dogoditi. Zato danas često možemo čuti da do sada nismo imali nekvalitetnije finansijsko izveštavanje u realnom sektoru pa i drugim sektorima osim bankarsko-finansijskog sektora.*

*Da zlo bude veće i sama država je svojim činjenjem ili nečinjenjem neretko podupirala proces urušavanja kvaliteta finansijskog izveštavanja. U vezi s pravim eklatantan primer je sa predprivatizacionim finansijsko-izveštajnim skandalom u NIS-u.*²² *Za drugo mogla bi biti navedena povelika lista postprivatizacionih finansijsko-izveštajnih skandala. A tek opšta dozvola Vlade RS, pod pritiskom karakterističnog menadžersko-vlasničkog lobija, da pravna lica mogu efekte valutne klauzule i kursne razlike razgraničiti (iskazati) u bilansu stanja umesto da ih uključe među prihode i rashode kako nalažu ekonomska logika i MRS 21 – Efekti promena deviznih kurseva (str. 23 i 28), i to po osnovu svih potraživanja (malo ko koristi) i obaveza (masovnije korišćeno) na dan bilansa za 2008. godinu, a po izuzeću kratkoročnih potraživanja i obaveza u izveštajima za 2009. i 2010. godinu.*²³ *Protuzakonit i besmislen akt! Protuzakonit zato što je Zakonom o računovodstvu i reviziji*²⁴ *propisana obaveza primene MRS, koji to ne dopuštaju. A koliko je to besmislen akt pokazuje to što je pružena i često korišćena*

18 "Službeni list SRJ", br. 46/96, 74/99, 22/01 i 71/01.

19 "Službeni list SRJ", br. 71/02 i "Službeni glasnik RS", broj 55/04.

20 Regulation (EC) No 1606/2002 of the European Parliament and of the Council of 19 July 2002 on the application of international accounting standards.

21 Pogledati N. Stevanović - D. Malinić, Tajne bilansa: menadžerski pristup, časopis Ekonomika preduzeća, specijalni broj, Mart - april 2009., str. 68.

22 A prema poznatom dokumentu ROSC - Reports on the Observance of Standards and Codex, prihvaćenom od strane Vlade RS, upravo od preduzeća od javnog interesa, što velika državna preduzeća jesu, s pravom se očekuje da budu promoteri kvalitetnog finansijskog izveštavanja.

23 Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruga, druga pravna lica i preduzetnike, "Službeni glasnik RS" br. 9/09 pa 4/10 i 3/11. Nastavak apsurdna očekujemo u nekom od privih brojeva "Službenog glasnika" za 2012 ukoliko se ne dozovemo pameti.

24 "Službeni glasnik RS", broj 46/06 i 111/09.

mogućnost da pravna lica po osnovu negativnih efekata promene kurseva kreiraju bilansnu imovinu (aktivu) protivno starom dobrom pravilu sadržanom i u aktuelnom Okviru za sastavljanje i prezentaciju finansijskih izveštaja (prema MRS), kao sastavnom delu naše zakonske obaveze, u vidu odredbe koja glasi: "Imovina je resurs koji entitet kontroliše kao rezultat prošlih događaja i od koga se očekuje priliv budućih ekonomskih koristi u entitet".²⁵

Očigledno, *aktivirani negativni efekti promena valutnih kurseva ne mogu nikako predstavljati imovnu (aktivu), već samo čist skriveni gubitak. No Vlada RS je ipak to dopustila na inicijativu i pod pritiskom određenog menadžersko-vlasničkog lobija*²⁶ i, gle čuda, uz blagoslov Privredne komore Srbije. *Naivni su to u svojim bilansima iskoristili da bi uvećali tekući dobitak ili smanjili gubitak u zabludi da jačaju svoje adute za dobijanje novih kredita, zaboravljajući da u bankama sede i analitičari koji su na dobrim državnim ekonomskim fakultetima naučili da razlikuju bilansnu imovinu od skrivenih gubitaka. Sebični menadžeri s pravom na bonuse iz profita, odnosno na osnovu profita, čine to zbog svojih bonusa. Imaoci većinskih vlasničkih paketa koriste šansu iskazivanja fiktivno (veštački), uvećanih profita s ciljem izvlačenja dividendi, naročito kod firmi čiji vlasnici imaju pravo repatrijacije profita. E tu dolazimo do stranih direktnih investicija i investitora, u okviru čijih znanja smo očekivali i znanja o istinitom i poštenom finansijskom izveštavanju. Međutim, umesto toga, dobili smo neretko razočarenja koja su nas podsetila na neka davnašnja upozorenja u vezi, čini nam se, drugog velikog talasa prekograničnih investicija, i to upozorenja s njihove strane u vezi ulaganja u zemlje tzv. Trećeg sveta navodno s prevashodnim ciljem podsticanja privrednog rasta u tim zemljama, kao, na primer, opomena da "... strane kompanije mogu osvojiti komandne pozicije domaće ekonomije, izmusti domaće izvore kapitala proteravši domaće firme iz posla, stvoriti malu radnu elitu za sebe transferišući veliki deo radnika u društveni sloj nezaposlenih i izvlačiti oligopolne profite*

za repatrijaciju u korporacijske centrale."²⁷ Kod nas, setimo se, i firme nastale na domaćem tlu, izmeštanjem kontrolnog paketa vlasništva u inostranstvo, stvorile su i koristile isti dividendni ventil u iste svrhe, u čemu ih je, eto, čak i država pomagala svojim neposrednim doprinosom nesolidnom sistemu finansijskog izveštavanja.

Aktuelni izazovi i odgovori domaće regulative

Do kada će moći tako? Nadamo se ne predugo. Srećom, na putu nameravanog ulaska u EU stoji nam obaveza prilagodavanja propisima EU i u oblasti finansijskog izveštavanja. Jer, Pravnim tekovinama EU (acquis communautaire), kao zakonskom setu EU kome se zemlje – pretendenti za članstvo imaju da prilagode, tačnije njihovom Poglavlju 6 Kompanijsko Privredno pravo, pripadaju i pomenute Direktive EU o finansijskom izveštavanju.²⁸ Za svrhe ovog napisa dovoljno je izdvojiti dva bitna stava odnosno zahteva iz njih za naš buduću, pre svega državno-regulatorni, a onda upravljački i, konačno, profesionalni odnos prema tako ozbiljnom pitanju kao što je sistem finansijskog izveštavanja. To su *kolektivna odgovornost organa izveštajnog entiteta za finansijske izveštaje i javni nadzor kvaliteta revizije finansijskih izveštaja*.

Kolektivna odgovornost organa izveštajnog entiteta za finansijske izveštaje sadržana je u četvrtoj direktivi EU koja se, prema onome što stoji u njenom članu 1, u većini zemalja članica odnosi prevashodno na akcionarska društva, društva s ograničenom odgovornošću i komanditna društva. U kontekstu nastojanja da se podigne kvalitet finansijskog izveštavanja i pojača odgovornost za to, u njoj je dopisan novi član 50 b, sa odredbom:

"Države članice treba da obezbede da članovi administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela društva imaju kolektivnu dužnost da obezbede da godišnji računi, godišnji izveštaj (direktorski izveštaj o poslovanju – prim. autora) i, ako se posebno pri-

25 IASB, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, par. 49 ili prevod na srpski jezik kao Okvir za sastavljanje i prezentaciju finansijskih izveštaja, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd 2010., objavljen i u "Službenom glasniku RS", broj 77/2010.

26 Reč je o koalicijama menadžmenta i vlasnika, potpomognutih zavisnim korporativnim računovođama i njihovom nemoćnom asocijacijom, što je pogubni stejkholderski aranžman po kvalitet finansijskog izveštavanja, na čiju stranu je, eto, stala i država kao vrhovni regulator.

27 Moran, T., Multinational Corporations: the Political Economy of Foreign Direct Investment, Lexington Books, Massachusetts, 1985, p. 135.

28 Fourth Council Directive of 25 July 1978 on the annual accounts of certain types of companies, as amended fourteen times by later Directives from 18.7.1983-26.6.2009., Seventh Council Directive of 13 June 1983 on consolidated accounts and Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006. on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts.

prema, izveštaj o korporativnom upravljanju pripremljen shodno članu 46a (koji utvrđuje obavezu i sadržaj izveštaja o korporativnom upravljanju – prim. autora) treba da budu sastavljeni i objavljeni u skladu sa zahtevima ove Direktive i, gde su primenjivi, u skladu sa međunarodnim računovodstvenim standardima prihvaćenim u skladu sa Propisom (EC) No 1606/2002. Ta tela treba da deluju u okviru nadležnosti koje su im utvrđene nacionalnim zakonom. “

Kolektivna odgovornost za finansijske izveštaje i prateće upravljačke izveštaje predstavlja, dakle, novo posebno važno pitanje pred domaćom državnom regulativom, poslovno-upravljačkom praksom, računovodstveno-revizorskim samoregulatornim i nadzornim institucijama, Komisijom za HOV i drugim srodnim institucijama.

Smisao kolektivne odgovornosti je u tome da se onemogućiti koncentracija finansijsko-izveštajne vlasti u rukama jednog ili i vrlo uske grupe lica.

*Zakon o privrednim društvima*²⁹ nije na izričit način odredio nosioce kolektivne odgovornosti za finansijske izveštaje, ali se u njegovim odredbama o organima upravljanja i njihovim nadležnostima i odgovornostima u vođenju poslova i zastupanju privrednog društva (članovi 326-463) može naći okvir za praktično rešenje tog pitanja. U vezi s tim predstojeći novi Zakon o računovodstvu, čiji je Nacrt u pripremi, može to pitanje određenije urediti ili prepustiti privrednim društvima da to učine svojim opštim aktima. U svakom slučaju ishodište je Zakon o privrednim društvima, koji je najzad, s razlogom, dosta prostora posvetio finansijskom izveštavanju obezbeđujući mu status koji u savremenom svetu ono ima. Ovde ćemo dati svoje (naravno neobavezujuće) mišljenje o tome kako postupiti. Učinimo to, po kriterijumu važnosti, najpre za akcionarska društva³⁰, među kojima Zakon o privrednim društvima razlikuje jednodomna a.d. i druga a.d. (kako ćemo ih ovde kolokvijalno najčešće zvati), odnosno društva koja nisu javna u smislu Zakona o tržištu kapitala. Autoru bi bilo lakše i bez-

bednije da to obavi putem jedne razuđenije priče. Međutim, svoje viđenje stvari predstaviceo tabelarnim putem, verujući da je to za čitaoca korisnije. Zato pogledati Prikaz 2. Nazvali smo ga Probna sistematika kolektivne odgovornosti... zato što svoja viđenja ne želimo predstaviti kao neka konačna rešenja, već, naprotiv, ostaviti otvorenim za raspravu, posebno od strane kompetentnijih tumača Zakona, što bi autor ovog napisa dočekao s dobrodošlicom.

Barem jedna napomena u vezi Prikaza 2 Probna sistematika kolektivne odgovornosti za poslovne knjige i finansijske izveštaje. Ako izgleda da smo ponegde tražili više analogije za druga a.d. u odnosu na javna a.d. (u smislu Zakona o tržištu kapitala, čega se Zakon o privrednim društvima takođe pridržavao) nego što je to izričito u Zakonu o privrednim društvima rečeno, onda smo to činili zbog odredbi iz čl. 1 Četvrte direktive, prema kome se ova Direktiva, pa tako i pomenuti član 58 b, odnosi na sva akcionarska društva. Uz to, rukovali smo se i definicionom odredbom 13, iz člana 2 Osme direktive EU, službenog, produbljenog i oštrijeg fokusa na reviziju finansijskih izveštaja, prema kojoj “entitete od javnog interesa...” pokrivaju pojam javnih društava iz naša dva pomenuta zakona, uključiv, naravno, i finansijske i osiguravajuće institucije, s tim što “države članice mogu označiti i druge entitete kao entitete od javnog interesa, na primer entitete od naročitog javnog značaja zbog prirode posla, veličine ili broja zaposlenih”, što barem velika a.d. sigurno jesu i ako se njihovim HOV ne trguje na tržištima kapitala.

Glavni zaključak do koga smo došli kroz pripremu Prikaza 2 Probna sistematika kolektivne odgovornosti za poslovne knjige i finansijske izveštaje, čini nam se čak i pod pretpostavkom da naša razvrstavanja tela, nadležnosti i odgovornosti u njoj nisu u svim delovima sasvim tačna, *jeste da je novim Zakonom o privrednim društvima obezbeđena neophodna usaglašenost sa zahtevima Četvrte direktive EU o kolektivnoj odgovornosti administrativnih upravljačkih i nadzornih tela za finansijske izveštaje*, barem u akcionarskim društvima na koja se Prikaz 2 odnosi. Dobili smo bitnu regulatornu osnovu da kroz daljne aktivnosti svih relevantnih aktera u što skorijoj budućnosti dobijemo i jedan transparentan, međunarodno uporediv, pouzdan i delotvoran sistem finansijskog izveštavanja, odnosno da ispunimo obećanje dato sebi, a

29 “Službeni glasnik RS”, br. 36/2011.

30 Pitanje kolektivne odgovornosti administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela u društvima s ograničenom odgovornošću i komanditnim društvima, ostavljamo za neku drugu priliku.

Prikaz 2 – Probna sistematika kolektivne upravljačke, nadzorne i administrativne odgovornosti za poslovne knjige i finansijske izveštaje iz Zakona o privrednim društvima prema zahtevima Četvrte direktive EU

Jednodomna akcionarska društva		Dvodomna a.d. (i javna i druga)
Jednodomna javna a.d.	Jednodomna druga a.d.	
Upravljački nivo odgovornosti		
<p>Odbor direktora, kao najmanje tročlano direktorsko telo (čl. 383, st 4 Zakona, sa najmanje jednim nezavisnim direktorom – čl. 392):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ utvrđuje poslovnu strategiju i ciljeve i vodi poslove društva (s pretpostavkama i posledicama u finansijskim izveštajima – prim. autora); ▪ vrši unutrašnji nadzor nad poslovanjem društva; ▪ ustanovljava računovodstvene politike društva i politike upravljanja rizicima; ▪ odgovara za tačnost poslovnih knjiga društva; ▪ odgovara za tačnost finansijskih izveštaja društva; (čl. 398 Zakona) <p>* Preko Komisije za reviziju (prema čl. 409-411 Zakona) i Unutrašnjeg nadzora (prema zajedničkim odredbama za sva jednodomna a.d. iz čl. 451 i 452 Zakona, uz autorov nezvanični naziv za organ unutrašnjeg nadzora)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ na redovnoj sednici Skupštine podnosi izveštaje o: <ul style="list-style-type: none"> - računovodstvenoj praksi i praksi finansijskog izveštavanja društva i njegovih povezanih društava; - kvalifikovanosti i nezavisnosti revizora društva (čl. 399 Zakona) 	<p>Odbor direktora, ako društvo ima tri ili više direktora, koji obavezno čine Odbor direktora (čl. 383, st. 2, Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ iste nadležnosti i odgovornosti za poslovne knjige i finansijske izveštaje (iz čl. 398 Zakona) i izveštavanja na redovnoj sednici Skupštine (iz čl. 399 Zakona); <p>* U skladu s potrebom Odbora za administrativnom pomoći u tome, kao i sa mogućnošću iz čl. 408 i 410 da Odbor može obrazovati tročlane komisije koje mu pomažu u radu, preko Komisije za reviziju kod javnog a.d. i još preko Unutrašnjeg nadzora (prema čl. 451 i 452 Zakona).</p> <p>Dva direktora sa zajedničkom odgovornošću, ako društvo ima samo dva direktora sa shodnom primenom odredaba Zakona o Odboru direktora (čl. 383, st. 3, Zakona), onda valjda i s pravom obrazovanja pomenute komisije i izvesno s unutrašnjim nadzorom iz pomenutih zajedničkih odredaba Zakona.</p> <p>Direktor i najmanje jedan punomoćnik po zaposlenju, ako društvo i na jednog direktora sa shodnom primenom odredaba o Odboru direktora (čl. 383, st. 3, Zakona) i valjda s pravom obrazovanja pomenute komisije i tela unutrašnjeg nadzora.</p>	<p>Nadzorni odbor, kao upravljačko telo sa najmanje tri člana koji ne mogu biti izvršni direktori (čl. 433, Zakona), a u javnom društvu barem s jednim članom NO koji je nezavisan od društva sa shodnom primenom na njega odredbe o nezavisnom direktoru iz čl. 302, Zakona (čl. 437, Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ utvrđuje poslovnu strategiju i poslovne ciljeve, društva i nadzire njihovo ostvarivanje; ▪ nadzire rad izvršnih direktora; ▪ vrši unutrašnji nadzor nad poslovanjem društva; ▪ ustanovljava računovodstvene politike društva i politike upravljanja rizicima; ▪ utvrđuje finansijske izveštaje i podnosi ih Skupštini na usvajanje (sve prema čl. 441. Zakona); ▪ na redovnoj sednici Skupštine podnosi izveštaje o: <ul style="list-style-type: none"> ▪ računovodstvenoj praksi i praksi finansijskog izveštavanja društva i njegovih povezanih društava; ▪ kvalifikovanosti i nezavisnosti revizora društva (prema čl. 442, Zakona, o shodnoj primeni obaveza izveštavanja Skupštine od strane Odbora direktora u jednodomnom društvu iz čl. 399, Zakona). <p>Izvršni odbor, ako društvo ima tri ili više direktora, koji čine izvršni odbor, što je u javnom društvu obavezno (čl. 417, Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ vodi poslove društva (sa pretpostavkama i posledicama u finansijskim izveštajima – prim. autora); ▪ odgovara za tačnost poslovnih knjiga društva; ▪ odgovara za tačnost finansijskih izveštaja društva (čl. 427, Zakona); <p>Dva direktora sa zajedničkom odgovornošću, ako društvo koje nije javno ima samo dva izvršna direktora, sa shodnom primenom odredaba Zakona o Izvršnom odboru (čl. 428, Zakona);</p> <p>Direktor i najmanje jedan punomoćnik po zaposlenju (iz čl 34, Zakona), ako društvo koje nije javno ima samo jednog direktora, sa shodnom primenom odredaba o Izvršnom odboru (čl. 408 Zakona).</p>
Nadzorni nivo odgovornosti	Nadzorni nivo odgovornosti	Nadzorni nivo odgovornosti
<p>Unutrašnji nadzor, kao telo (po neslužbenom autorskom mišljenju barem tročlano) u kome najmanje jedno lice mora ispunjavati uslove za internog revizora, obavezno zaposleno u društvu samo na poslovima unutrašnjeg nadzora i ne može biti direktor, a imenovano od Odbora direktora (čl. 451, Zakona), s tim što poslovi tog tela obuhvataju naročito (čl. 452, Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ kontrolu usklađenosti poslovanja društva sa zakonom, drugim propisima i aktima društva ▪ nadzor nad sprovođenjem računovodstvenih politika i finansijskim izveštavanjem; ▪ proveru sprovođenja politika upravljanja rizicima; ▪ praćenje usklađenosti organizacije i delovanja društva sa kodeksom korporativnog upravljanja; ▪ vrednovanje politika i procesa u društvu, kao i predlaganje njihovog unapređenja; ▪ redovno izveštavanje Komisije za reviziju ili Odbora direktora od strane rukovodioca UN o izvršenom nadzoru. 	<p>Unutrašnji nadzor, kao (po neslužbenom mišljenju autora barem tročlano) telo, imenovano od strane Odbora direktora na način i pod uslovima iz čl. 451 Zakona, sa sledećim nadležnostima i odgovornostima (čl. 452 Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ kontrola usklađenosti poslovanja društva sa zakonom, drugim propisima i aktima društva; ▪ nadzor nad sprovođenjem računovodstvenih politika i finansijskim izveštavanjem; ▪ provera sprovođenja politika upravljanja rizicima; ▪ praćenje usklađenosti organizacije i delovanja društva sa kodeksom korporativnog upravljanja; ▪ vrednovanje politika i procesa u društvu, kao i predlaganje njihovog unapređenja; ▪ redovno izveštavanje Komisije za reviziju ili odbora direktora od strane rukovodioca UN o izvršenom nadzoru. 	<p style="text-align: center;">Nadzorni nivo odgovornosti</p> <p>Unutrašnji nadzor, kao (po neslužbenom mišljenju autora barem tročlano) telo, imenovano od strane Nadzornog odbora na način i pod uslovima iz čl. 451 Zakona, sa istim nadležnostima i odgovornostima iz čl. 452 Zakona, zajedničkog za sva a.d., osim što se izostavlja Odbor direktora kao mogući adresat izveštaja rukovodioca Unutrašnjeg nadzora o izvršenom nadzoru jer je to samo Nadzorni odbor, u čijoj je nadležnosti i vršenje unutrašnjeg nadzora nad poslovanjem društva (čl. 441, st. 1, tačka 3. Zakona).</p>

Jednodomna akcionarska društva		Dvodomna a.d. (i javna i druga)
Jednodomna javna a.d.	Jednodomna druga a.d.	
Administrativni nivo odgovornosti		
<p>Komisija za reviziju, kao obavezno i najmanje tročlano telo, obrazovano odlukom Odbora direktora u čijem donošenju ne mogu da učestvuju izvršni direktori, čiju većinu članova čine neizvršni direktori i čiji predsednik, uz to, mora biti nezavisni direktor sa uslovima iz čl. 392 Zakona, a najmanje jedan član Komisije mora biti ovlašćeni revizor ili lice odgovarajućeg znanja i iskustva (poželjno ovlašćeni interni revizor – prim. autora), sve prema čl. 409 i 410 Zakona, sa zadacima (čl. 411 Zakona):</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ priprema predlaže i proverava sprovođenje računovodstvenih politika i politika upravljanja rizicima; ▪ daje predlog Odboru direktora za lica nadležna za obavljanje funkcije unutrašnjeg nadzora; ▪ vrši nadzor nad radom unutrašnjeg nadzora u društvu; ▪ ispituje primenu računovodstvenih standarda u pripremi finansijskih izveštaja i ocenjuje sadržinu finansijskih izveštaja; ▪ sprovodi postupak izbora i predlaže kandidata za revizora društva sa mišljenjem o njegovoj stručnosti i nezavisnosti; ▪ vrši nadzor nad postupkom revizije i druge poslove iz domena revizije koje joj poveri Odbor direktora. 	<p>Komisija za reviziju, kao moguće (a po mišljenju autora preporučljivo osim za mala a.d. barem tročlano) telo, obrazovano odlukom odbora direktora, ili dva direktora sa zajedničkom odgovornošću, ili direktora sa punomoćnikom (kao nosilaca kolektivne upravljačke odgovornosti za poslovne knjige i finansijske izveštaje) od lica koja imaju odgovarajuća znanja i radno iskustvo od značaja za rad komisije (čl. 408 Zakona) sa zadacima kako su opisani za jednodomna javna a.d., odnosno iz čl. 411 Zakona.</p>	<p>Komisija za reviziju, kao barem tročlano telo, imenovano od strane Nadzornog odbora na način, pod uslovima i sa nadležnostima i odgovornostima kako smo to opisali za isti organ kod jednodomnog javnog a.d., saglasno odredbi čl. 446 Zakona, o shodnoj primeni odredaba iz čl. 408-414 Zakona, u delu o jednodomnim a.d., na Komisije NO.</p>

pred svetom, prihvatanjem od strane Vlade RS još 2006. godine, poznatog dokumenta Svetske banke pod nazivom ROSC-Report on the Observance of Standards and Codex, u okviru Regionalnog programa REPARIS-The Road to Europe – Program of Accounting Reform and Institutional Strengthening, osveženih najnovijim državnim nastojanjima usaglašavanja sa pravnim tekovinama EU.

Javni nadzor kvaliteta revizije finansijskih izveštaja ili, preciznije, revizora i revizorskih preduzeća, jedan je od ključnih zahteva sadržanih u inoviranoj Osmoj direktivi EU,³¹ poduprtoj nešto kasnije i jednom važnom Preporukom Komisije EU,³² što dodatno potvrđuje važnost pitanja koje ovde, u kontekstu priče o aktuelnim regulatornim izazovima iz EU (i šireg međunarodnog) okruženja i odgovorima domaće regulative, posebno ističemo.

31 Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council, of 17 May 2006, on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts.

32 Commission Recommendation of 6 May 2008 on external quality assurance for statutory auditors and audit Firms auditing public interest entities.

U okviru globalne teme osiguranja kvaliteta revizije u Osmoj direktivi nalazimo brojne za domaću regulativu izazovne zahteve, od kojih ovde možemo pomenuti samo neka. Tako, na primer:

- “Države članice će obezbediti da svi statutarni revizori i revizorske firme budu podvrgnuti principima profesionalne etike” (čl. 21, st. 1), zatim i “Države članice će obezbediti da statutarni revizori i/ili revizorske firme u obavljanju statutarne revizije budu nezavisni od entiteta čiju reviziju vrše...” (čl. 22, st. 1), onda “Države članice će obezbediti da vlasnici ili akcionari revizorske firme jednako kao i članovi administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela tih ili povezanih firmi ne utiču na sprovođenje statutarne revizije na bilo koji način koji ugrožava nezavisnost i objektivnost statutarne revizije koji vrši reviziju u ime revizorske firme” (čl. 24), *što su zahtevi koji, uprkos njihovog visokog značaja, nisu naišli na odziv u Zakonu o privrednim društvima već je ostavljeno nižem budućem Zakonu o reviziji, uz našu nadu da će njegove odredbe biti*

- adekvatno postavljene i uvažavane od strane svih aktera, a posebno od strane države i menadžmenta na obe strane u procesu revizije finansijskih izveštaja;*
- “Svaki entitet od javnog interesa treba da ima revizorski komitet”, kome države članice u svojim propisima treba da obezbede kompetentan sastav s obzirom da on, “... između ostalog, treba da:
 - a) nadzire proces finansijskog izveštavanja;
 - b) nadzire efektivnost kompanijske interne kontrole, interne revizije ako ona postoji, i sistema upravljanja rizikom;
 - c) nadzire statutarnu reviziju godišnjih i konsolidovanih finansijskih izveštaja;
 - d) preispituje i nadzire nezavisnost statutarnog revizora ili revizorske firme i posebno pružanje dodatnih usluga entitetu čiju reviziju obavlja” (čl. 41, st. 1 i 2. Direktive), *što je u Zakonu o privrednim društvima s razlogom našlo adekvatno mesto i*, kao što smo u Prikazu 2 videli, *uspešno ostvareno*. Bilo bi dobro da je u tom Zakonu predviđena i mogućnost oslobađanja od obaveze formiranja revizorskog komitetu u zavisnim i drugim društvima iz kruga konsolidovanja ako su zahtevi u vezi s tim komitetom (komisijom za reviziju) ispunjeni na nivou grupe sa konsolidovanim finansijskim izveštajima (čl. 41, st. 6, tačka (a), Direktive);
 - *Osma direktiva sadrži još neke bitne odredbe* kao što su da “države članice treba da organizuju efektivan sistem javnog nadzora za zakonske revizore i revizorske firme...”, zatim da “svi zakonski revizori i revizorske firme treba da budu podvrgnuti javnom nadzoru”, s tim što “lica uključena u upravljanje javnim nadzorom treba da budu izabrana po nezavisnom i transparentnom postupku imenovanja”, te da “sistem javnog nadzora treba da ima krajnju odgovornost za nadzor” aktivnosti revizora ili revizorskih firmi i asocijacije, kao što su “... potvrđivanje i registrovanje zakonskih revizora i revizorskih firmi, usvajanje standarda profesionalne etike, interne kontrole kvaliteta revizorskih firmi i revizije, kontinuirane edukacije, obezbeđenja kvaliteta i sistema provere i disciplinovanja... “ s pravom...

preduzimanja istražnih radnji u odnosu na revizore i revizorske firme i preduzimanja odgovarajućih akcija”, kao i da “... sistem javnog nadzora treba da bude transparentan..., adekvatno finansiran..., sigurno i bez uticaja od strane zakonskih revizora i revizorskih firmi “(član 32 Osmе direktive), *sa očiglednom potrebom ustanovljanja visokog javnog nadzornog tela za reviziju. One, nažalost, nisu našle svoje mesto u Zakonu o privrednim društvima, što je, po našem mišljenju, ozbiljan propust. Zakonodavna ispravka može uslediti kroz budući Zakon o reviziji, s tim da bude predviđeno osnivanje i delovanje jednog kompetentnog, moćnog, logistički i finansijski snažno podržanog javnog nadzornog tela, sa svojstvom pravnog lica, odnosno agencije poput nekih drugih jednako važnih agencija koje već imamo. Dakle, u skladu s onim što imamo u EU i širem međunarodnom okruženju.*

Zaključak

Umesto pojedinačnih zaključaka biće to tri opšte remiscencije na ključna pitanja razmotrena u napisu, odnosno pozivi na neophodne zaokrete u vrednosnim pristupima i ponašanju, naravno profesionalne računovodstveno-revizijske i mnogo više poslovno-finansijske, možda bolje rečeno menadžerske i ukupne upravljačke zajednice, kao i regulatornih nosilaca, u domenu sistema finansijskog izveštavanja, a u kontekstu usaglašavanja sa pravnim tekovinama EU i praksom u zemljama s kojima bismo želeli da se družimo.

Polazeći od činjenice da istinito i pošteno, odnosno objektivno finansijsko izveštavanje predstavlja prvoklasni javni interes, od profesionalne računovodstveno-revizijske zajednice se očekuje striktno poštovanje svojih opšte prihvaćenih načela i standarda, kako tehničkih tako i etičkih, kao i uporno potvrđivanje te ideje kroz svoje profesionalno usavršavanje, institucionalno jačanje profesije i pribavljanje podrške u tome od poslovno-finansijske zajednice i države, a na opštu dobrobit svih ekonomskih aktera, ukupne ekonomije i društvene zajednice.

Od menadžerske i ukupne upravljačke zajednice se s punim pravom očekuje da, u kontekstu obaveze profe-

sionalnog, regulatornog i vlastitog usaglašavanja sa zahtevima odgovarajućih Direktiva EU, uz sigurne koristi po kreiranje vrednosti firme kao svog vrhovnog cilja, ne samo prihvati, već i obezbedi unutrašnje ustrojstvo kolektivne odgovornosti za kvalitet finansijskog izveštavanja, za šta je, čini nam se, u novom Zakonu o privrednim društvima postavljen održiv regulatorni okvir, na osnovu koga smo u napisu dali svoj probni koncept kolektivne odgovornosti za finansijske izveštaje na nivou administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela u a.d., kojima smo se ovom prilikom jedino i bavili.

Na regulatornom planu država je, kao vrhovni regulator, u ovom Zakonu o privrednim društvima, između ostalog, učinila i dva bitna poteza u vezi sa sistemom finansijskog izveštavanja. Prvo, uključivanjem tih pitanja u mnogo većoj meri nego do sada u ovaj Zakon, opravdano je podignut značaj finansijskog izveštavanja. Drugo, rešenjima o organima u privrednim društvima stvoren je prilično stabilan i prohodan zakonski okvir za, odnosno odgovor na zahteve Direktive EU o kolektivnoj odgovornosti administrativnih, upravljačkih i nadzornih tela za finansijske izveštaje. Šteta što već ovde nije izvršena zakonska, makar načelna, inauguracija visokog tela za javni nadzor kvaliteta finansijskog izveštavanja i revizije. Ostaje naše očekivanje da će zadovoljenje takvog zahteva iz Direktiva EU biti obezbeđeno u odgovarajućem posebnom zakonu, i to putem jedne kompetentne, stručno i disciplinski moćne institucije, a ne samo formalno, po modelu "jeftinoće", putem neke komisije bez značajnog uticaja.

Literatura

1. Anthony, R., Young, D., Management Control, Seventh edition, McGraw-Hill Companies, New York, 2003.
2. Atrill, P., McLaney, E., Management Accounting, Third edition, FT Prentice-Hall, Pearson Education Ltd., London 2002.
3. Bateman, T., Zeithalm, C., Management: Function and Strategy, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois, 1990.
4. Bowie, N., Freeman, E. Ethics and Agency Theory: An Introduction, Oxford University Press, New York, 1995.
5. Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on statutory audits of annual accounts and Consolidated accounts.
6. Đuričin, D., Janošević, S., Kaličanin, Đ., Menadžment i strategija, peto prerađeno i dopunjeno izdanje, CID – Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.
7. Financial Accounting Standards Board, FASB Concepts Statement No. 2, Qualitative Characteristics of Accounting Information, Stamford, Conn., 1980.
8. Fourth Council Directive (78/660/EEC) of 25 July 1978 on the annual accounts of certain types of companies, as amended by later directives from 18 July 1983 to 26 June 2009.
9. Fukuyama, F., Thrust: The Social Virtues and Creation of Prosperity, The Free Press, New York 1995.
10. Grant, M., Visconti, M., The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals, Long Range Planning 39, 2005.
11. Horngren, C., Sundem, G., Stratton, W., Introduction to Management Accounting, Tenth edition, Prentice - Hall International, Inc., NJ, 1996.
12. Institute of Management Accountants (IMA), Standards of Ethical Conduct for Practitioners of Management Accounting and Financial Management, Management Accounting, USA, July 1997.
13. International Accounting Standards Board (IASB). Framework for Preparation and Presentation of Financial Statements, London 2001.
14. International Accounting Standards Board (IASB), IAS 1 Presentation of Financial Statements, London 2011.
15. International Accounting Standards Board (IASB), Management Commentary: A Framework for Presentation, IFRS Practice Statement, London 2010.
16. International Auditing and Assurance Standards Board, International Standard on Quality Control 1, IFAC 2004.
17. International Federation of Accountants (IFAC), Code of Ethics for Professional Accountants, New York, 2001.
18. Knežević, B., Misli, SKZ Novi Sad - Beograd, 1972.
19. Ketz, E., Hidden Financial Risk, John Wiley and Sons, Inc., 2003.
20. Maurice, J., Accounting Ethics, Pitman Publishing, London 1996.
21. McNamara, C., Complete Guide to Ethics Management: An Ethics Toolkit for Managers, <http://managementhelp.org/ethics/ethxgde.htm>.
22. Moran, T., Multinational Corporations: the Political Economy of Foreign Direct Investment, Lexington Books, Massachusetts, 1985.
23. Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o kontnom okviru za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike, "Službeni glasnik RS", br. 9/09, 4/10 i 3/11.
24. Public Accounting Reform and Investor Protection Act of 2002, USA Federal Law.
25. Regulation (EC) No 1606/2002 of the European Parliament and of the Council of 19 July 2002. on the application of international Accounting standards.
26. REPARIS-The Road to Europe - Program of Accounting Reform and Institutional Strengthening, Regionalni program, Svetska banka 2005.
27. ROSC - Report on the observance of Standards and Codex, World Bank 2006, Dokument o istraživanju u Srbiji prihvaćen od Vlade RS, 2006.
28. Schwartz, B., Ed., Research on Accounting Ethics, Volume 6, Jai Press Inc., Stamford, Connecticut 2000.

29. Seventh Council Directive (83/349/EEC) of 13 June 1983 on consolidated accounts, as amended by later Directives from 30.12.1989. to 26.6.2009.
30. Stevanović, N., Malinić, D., Tajne bilansa: menadžerski pristup, *Ekonomika preduzeća*, specijalni broj, Mart-April 2009.
31. Stevanović, N., Malinić, D., Milićević, V., *Upravljačko računovodstvo*, peto izdanje, CID-Ekonomski fakultet Beograd, 2007.
32. White, G., Sondhi, A., Fried, D., *The Analysis and Use of Financial Statements*, Third Edition, John Wiley and Sons, Inc., 2003.
33. Zakon o privrednim društvima, "Službeni glasnik RS", br. 36/2011.
34. Zakon o računovodstvu, "Službeni list SRJ", br. 46/96.
35. Zakon o računovodstvu, "Službeni glasnik RS", br. 71/02 i "Službeni glasnik RS", br. 55/04.
36. Zakon o računovodstvu i reviziji, "Službeni glasnik RS", br. 46/2006.

Nikola Stevanović

je redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu, na kome je i odbranio magistarski rad i doktorsku disertaciju. Na osnovnim studijama predavao je na predmetima Upravljačko računovodstvo i Sistemi obračuna troškova. Na posleddiplomskim studijama predavao je na nekoliko predmeta iz oblasti kojima se bavio. Objavio je više knjiga, među kojima su najvažnije: Održanje realne supstance preduzeća u inflatornoj ekonomiji, Upravljačko računovodstvo i Sistemi obračuna troškova. Koautor je u više knjiga iz računovodstva i poslovnih finansija. Autor je preko sto referata za simpozijume, članaka u časopisima, osvrta i sl. Rukovodio je ili učestvovao u izradi brojnih fundamentalnih i primenjenih studija i projekata. Član je Predsedništva Saveza ekonomista Srbije i urednik časopisa *Ekonomika preduzeća*. Bio je nosilac značajnih aktivnosti u Savezu računovođa i revizora Srbije. Rukovodio je izradom ili učestvovao u izradi niza zakonskih i podzakonskih projekata iz oblasti računovodstva i revizije. Aktuelni je predsednik Nacionalne komisije za računovodstvo.